

Vitalie PONOMARIOV *

**ZAKORDOTUL ȘI ACTIVITATEA SUBVERSIVĂ COMUNISTĂ DIN
BASARABIA ÎN ANII 1920-1921**

**ZAKORDOT AND THE COMMUNIST SUBVERSIVE ACTIVITY IN
BESSARABIA BETWEEN 1920-1921**

-Abstract-

This study addresses a topic almost unknown for historiography, including both Romania and the Republic of Moldova - the role of Zakordot, a special (conspiratorial) section of C.C. of the Communist Party (b) from Ukraine, in organizing the subversive Communist movement in Bessarabia in the years 1920-1921. The study is an important contribution to the understanding of the specificity of Soviet Russia's policy towards Romania, built on the claims of the Bolshevik government in relation to Bessarabia and camouflaged by the class struggle ideology and proletarian internationalism. The study also contributes to a better comprehension of the organization and functioning of the Soviet subversive machinery with reference to the export of the Bolshevik revolution to the countries of the Soviet State.

According to the sources, especially archive materials, the author elucidates the purpose, organization and functioning of Zakordot and the main activity directions of this subversive Soviet structure in Bessarabia: party work in the illegality (creation and leadership of communist organizations); agitational-propagandistic activity; spying and counter-espionage activity; diversionist and terrorist activity and the organization of a partisan movement in the country.

Keywords: Romania, Bessarabia, Soviet Russia, Soviet Ukraine, Communist Party (b) of Ukraine, Zakordot, Communist subversive movement, Soviet espionage.

* Universitatea de Stat "B.P. Hasdeu" din Cahul, Republica Moldova (e-mail: vitalie.ponomariov@gmail.com)

Considerații introductive. Zakordotul și exportul revoluției bolșevice în țările din vecinătatea statului sovietic

În 2018 se împlinesc 100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, act cu caracter democratic și plebiscitar împlinit prin votul din 27 martie 1918 al Sfatului Țării, primul organ reprezentativ al populației dintre Prut și Nistru. Centenarul Unirii este o ocazie semnificativă pentru reevaluarea istoriei social-politice a Basarabiei în cadrul relațiilor româno-sovietice în perioada 1918-1940.

Guvernul bolșevic, ignorând principiul autodeterminării naționale, a refuzat să recunoască actul Unirii și a demarat o serie de acțiuni menite să aducă Basarabia în hotarele R.S.F.S. Rusă. În paralel cu propaganda mediatică antiromânească din străinătate și acțiunile diplomatice de subminare a procesului de recunoaștere internațională a Unirii, Rusia Sovietică a creat și susținut în Basarabia o rețea de organizații subversive comuniste și de spionaj. Acestea erau alcătuite în mare parte din agenți ai structurilor de partid și ai serviciilor speciale sovietice și aveau misiunea să pregătească și să dezlănțuie o răscoală antiromânească și să instaureze puterea Sovietelor în Basarabia, odată cu intrarea în ținut a Armatei Roșii.

Studiul de față tratează un subiect aproape necunoscut în istoriografie, inclusiv în cea românească – rolul Zakordotului de pe lângă C.C. al P.C.(b) din Ucraina în organizarea activității subversive comuniste din Basarabia în anii 1920-1921. El este o contribuție importantă la cunoașterea specificului politicii Rusiei Sovietice față de România, construită pe pretențiile teritoriale ale guvernului bolșevic legate de Basarabia și camuflată cu ideologia luptei de clasă și internaționalismul proletar. De asemenea, studiul își aduce aportul la o mai bună înțelegere a modului de organizare și funcționare a mașinării subversive sovietice în direcția exportului revoluției bolșevice în țările din vecinătatea statului sovietic.

Istoriografia sovietică a ignorat în mod intenționat implicarea directă a P.C.(b) din Rusia și a P.C.(b) din Ucraina, inclusiv prin utilizarea în acest sens a Zakordotului, în exportarea și susținerea mișcării subversive comuniste din România. Urmând clișeele propagandistice, istoricii sovietici au prezentat activitatea subversivă a agenților comuniști în Basarabia ca o „luptă eroică a oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea acestora și reunirea cu Patria Sovietică”.¹ Din aceleași considerente ei au evitat să vorbească despre Zakordot și despre rolul pe care l-a avut această secțiune conspirativă a C.C. al P.C.(b) din Ucraina în organizarea activității subversive comuniste din Basarabia. De notat că istoricii ruși continuă și în prezent tradițiile istoriografiei sovietice, evitând să abordeze

¹ *Очерки истории Коммунистической Партии Молдавии*, Картя Молдовеняскэ, Кишинев, 1981, p. 107. Lucrările istorice sovietice abundă în astfel de clișee propagandistice, ca de exemplu: „*lupta maselor truditoare împotriva ocupanților și exploatorilor locali*”, „*lupta oamenilor muncii pentru restabilirea puterii Sovietice și reunirea cu Patria Sovietică*” etc. – Ibidem, pp.105, 196, 199.

activitatea serviciilor speciale sovietice în direcția exportului revoluției bolșevice în România.²

Problema implicării Zakordotului de pe lângă C.C. al P.C.(b) din Ucraina în organizarea activității subversive comuniste din Basarabia este foarte puțin cunoscută în istoriografia națională din România și Republica Moldova. Cu toate acestea, este de menționat aportul unor istorici români care au investigat mișcarea subversivă comunistă din Basarabia în anii 1918-1924³, instrumentul și mijlocul de bază în realizarea politicii secrete a Guvernului sovietic față de România. În acest context ei au dezvăluit anumite aspecte ale activității Zakordotului în Basarabia.

Istoriografia ucraineană are contribuții importante la elucidarea subiectului pe care-l tratează acest studiu. Istoricii de la Kiev, V. Sidak, V. Kozeniuk și M. Vivcharyk, au publicat numeroase documente de arhivă privind Zakordotul, în care este reflectată inclusiv activitatea acestei structuri conspirative în România.⁴ Cercetătorii ucraineni au tratat activitatea serviciilor speciale sovietice de stat și de partid în vederea înlăptuirii revoluției mondiale. Ei au arătat că în această direcție, în afară de serviciile speciale de stat sovietice: V.U.C.K.⁵ și G.P.U.⁶, a activitat în condiții de maximă conspirație o secțiune specială a C.C. al P.C.(b) din Ucraina – Zakordotul.⁷ Recent, cercetătoarea ucraineană L. Shpakovskyi a publicat un studiu important privind rolul Ucrainei Sovietice în exportul revoluției bolșevice în

² Шпаковски Л., *Радянська Україна як інструмент експорту більшовицької революції в Румунію (початок 1920-х рр.) (Soviet Ukraine in Export of Bolshevik Revolution to Romania (Early 1920-ies))*, în „Сторінки історії: Збірник наукових праць”, nr. 44 (2017), p.95. - http://historypages.kpi.ua/article/view/105459/pdf_8.

³ Rotari L., *Mișcarea subversivă în Basarabia în anii 1918-1924*, Editura Enciclopedică, București, 2004; Șandru D., *Ordonanța definitivă a procesului comuniștilor din 1922: un document incriminatoriu*, în „Istorie și societate”, vol. III, Editura Mica Valahie, București, 2011, pp.239-284; Ponomariov V., *Considerații privind evoluția activității comuniste în Basarabia (noiembrie 1919-noiembrie 1921)*, în ”Пивдень України: Етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри”, Odesa, 2007, pp.72-79; Ponomariov V., *Considerations regarding Communist Activity in Bessarabia between 1918 and 1921*, în „Danubius”, nr. XXX/2012, pp.327-349; Ponomariov V., *Unele aspecte ale activității comuniste din Basarabia în anii 1922-1923*, în „Analele Universității Dunărea de Jos din Galați”, nr. 19, Istorie, Tom XVI, 2017, pp.73-88 etc.

⁴ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, Вид-во НА СБУ, Київ, 2000 etc.

⁵ V.U.C.K. - Comisia Extraordinară din Ucraina pentru lupta împotriva contrarevoluției, speculei, sabotajului și infracțiunilor de funcție (*Всеукраїнская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией, саботажем и преступлениями по должности (ВУЧК)*).

⁶ G.P.U. – Administrația Politică de Stat (*Государственное политическое управление при НКВД РСФСР*), poliția politică a R.S.F.S. Rusă între 6 februarie 1922 și 15 noiembrie 1923.

⁷ Сидак, В. С., Козенюк, В. А., *Революцию назначить... экспорт революции в операциях советских спецслужб*, Генеза, Киев, 2004.

România la începutul anilor 1920. În acest cadru tematic, ea tratează obiectivele și însemnătatea „direcției române” în politica secretă externă a guvernului sovietic, precum și modul de organizare, sarcinile și metodele activității subversive și de recunoaștere ale Secției din Odesa a Zakordotului pe teritoriul României.⁸

Studiul a fost elaborat în baza a numeroase surse, în special a documentelor de arhivă. Menționăm în primul rând documentele ce reflectă activitatea Zakordotului în Basarabia și Bucovina, publicate de către istoricii ucraineni. Valoroase sunt și materialele informative ale Siguranței Generale, procesele verbale, interogatoriile și declarațiile agenților Zakordotului, care provin din fondul Direcției Generale a Poliției și Siguranței din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București.

Informații concludente despre rolul Zakordotului în activitatea subversivă comunistă din Basarabia sunt date de către Zaharia Husărescu, șeful Subinspectoratului General al Siguranței din Basarabia, în lucrarea sa *Mișcarea subversivă din Basarabia*, publicată la Chișinău în 1925. Autorul, pornind de la un vast material documentar pe care-l avea la dispoziție, a prezentat modul de organizare și activitatea Zakordotului în Basarabia, inclusiv sub aspectul activității de spionaj și contraspionaj, precum și sub cel al acțiunii teroriste și al mișcării de partizani.⁹

*

Zakordotul (de la cuvântul ucrainean «закордон» și cuvântul rus «отдел») a fost creat la 21 mai 1920, în baza deciziei Comitetului Central al Partidului Comunist (b) din Ucraina¹⁰. Potrivit procesului verbal al ședinței, la care a participat și Gr. Zinoviev (președintele C.E. al Cominternului), s-a decis ca „lucrul de recunoaștere și informare să fie concentrat în subordinea C.C., prin organizarea unei secțiuni corespunzătoare”.¹¹

Scopul, arealul de acțiune, modul de organizare a lucrului precum și finanțarea activității Zakordotului au fost stabilite prin *Dispoziția privind secțiunea C.C. al P.C.(b)U*. Punctul I al acestui document prevedea: „Se institue o secțiune pe lângă C.C. al P.C.(b) U., care are drept scop conducerea lucrului de recunoaștere, agentură și informare peste hotare, în țările vecine Ucrainei (din Sudul Poloniei pe

⁸ Шпаковски Л., *Радянська Україна як інструмент експорту більшовицької революції в Румунію (початок 1920-х рр.) (Soviet Ukraine in Export of Bolshevik Revolution to Romania (Early 1920-ies))*, în „Сторінки історії: Збірник наукових праць”, nr. 44 (2017), pp.91-106. - http://historypages.kpi.ua/article/view/105459/pdf_8 . De notat că cercetătoarea ucraineană pune pentru prima dată în circuitul științific unele documente importante de arhivă, în care este reflectată activitatea agentului Zakordotului Max Goldstein, autorul atentatului cu bombă din Sala Senatului României (8 decembrie 1920), pe teritoriul Bulgariei.

⁹ Husărescu Z., *Mișcarea subversivă în Basarabia*, Chișinău, 1925.

¹⁰ „Закордон” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, Вид-во НА СБУ, Київ, 2000, p. 7.

¹¹ Ibidem.

linia Gomel, Liublin, Cracovia, Galiția, Bucovina și Basarabia) și peste front, în partea Ucrainei ocupată de inamic, privind chestiuni cu caracter politic, economic și militar¹². Așadar, secțiunea nou-creată a C.C. al P.C. (b) din Ucraina avea misiunea de a intensifica activitatea de spionaj și contraspionaj și mișcarea subversivă (crearea organizațiilor comuniste, activitatea agitațional-propagandistică, activitatea diversionistă și teroristă, organizarea detașamentelor de partizani etc.) pe teritoriul statelor vecine Ucrainei Sovietice, precum și pe teritoriul ucrainean aflat la acel moment sub controlul armatelor albgardiste.

Zakordotul era condus de un membru al C.C. al P.C.(b) din Ucraina, în conformitate cu sarcinile stabilite de Comitetul Central și Registrupr-ul Ștabului Consiliului Revoluționar-Militar al Republicii¹³. Finanțarea Zakordotului era asigurată de către Registrupr în baza devizului de cheltuieli aprobat de C.C. al P.C.(b) din Ucraina. De asemenea, Registrupr-ul asigura Zakordotul cu mijloace tehnice, elemente de garderobă și alte lucruri necesare activității¹⁴.

Zakordotul trebuia să transmită zilnic Registrupr-ului note rezumative privind activitatea de recunoaștere și spionaj, precum și rapoarte săptămânale privind presa din străinătate.

După statutul său, Zakordotul a fost egalat cu instituțiile militare sovietice.¹⁵ Era în drept să utilizeze cadrele, resursele și toate posibilitățile altor instituții și organizații sovietice, iar mandatele eliberate pe numele agenților săi obligau toate instituțiile militare și civile sovietice să le acorde acestora asistență de orice gen¹⁶.

¹² Ibidem.

¹³ *Регистрационное Управление Полевого Штаба Революционного Военного Совета Республики (РВСР)*. Registrupr-ul a fost constituit la 5 noiembrie 1918 în cadrul Ștabului Consiliului Revoluționar-Militar al Republicii având ca funcții de bază coordonarea activității organelor de recunoaștere din cadrul Armatei Roșii a Muncitorilor și Țăranilor (*abr. rusă - РККА*) și pregătirea informației de recunoaștere pentru Ștabul Armatei Roșii. Altfel spus, Registrupr-ul a fost primul organ central de spionaj și contra-spionaj militar din Rusia Sovietică.

¹⁴ Ibidem, pp.7-8.

¹⁵ Ibidem, p.9; p.17.

¹⁶ Un exemplu ilustrativ în acest sens este mandatul pe numele șefului Zakordotului, Felix Markus, eliberat la data de 5 mai 1921 de Secretarul C.C. al P.C.(b) din Ucraina. Potrivit acestui document, toate instituțiile militare și civile erau chemate să-i acorde lui F. Markus asistență deplină pentru realizarea sarcinilor secrete pe care le avea. Lui F. Markus i se permitea: să aibă asupra sa orice sumă de bani în diferite valute, care nu putea fi confiscată; să poarte și să păstreze arme de foc; să circule nestingherit, inclusiv pe timp de noapte, în teritoriul Ucrainei pe care erau dislocate forțele armate; să utilizeze cablurile telefonice directe, telefoanele, telegraful; să aibă acces liber în toate vagoanele trenurilor, inclusiv în vagoanele Ștabului, pentru delegați etc. Toate Secțiunile Speciale (*Osobyie Otdely*) și Comisiile Excepționale (*Cerezvycianye Komisii – C.K.*) erau obligate să susțină orice solicitare a lui F. Markus, inclusiv să asigure trecerea frontierei de către agenții Zakordotului. Toate solicitările legale ale deținătorului de mandat trebuiau îndeplinite imediat, refuzul de a

Potrivit schemei organizatorice adoptată la 14 iunie 1920 de C.C. al P.C.(b) U.¹⁷, pentru realizarea efectivă a sarcinilor stabilite, în cadrul Zakordotului au fost constituite patru subdiviziuni:

- 1) *Subsecțiunea partinico-operativă*, asigura legătura cu organizațiile comuniste existente de peste front, crea noi organizații de partid în țările vecine, recruta și instruia activiștii de partid pe care îi trimitea în mod clandestin peste hotare pentru a organiza și conduce activitatea ilegală de partid (în special în Polonia (pentru activitate în Volynia și Galiția) și în România (pentru activitate în Basarabia și Bucovina), precum și în țările baltice, Bulgaria etc.), elabora și transmitea sarcinile cu caracter operativ și de spionaj la indicațiile Consiliului Revoluționar-Militar al Republicii și a Ștabului Armatei de Sud-Vest.
- 2) *Subsecțiunea de agentură și recunoaștere (spionaj)*, care trimitea peste hotare agenți-rezidenți pentru colectarea informațiilor cu caracter militar, politic și economic și care lucrau în mod izolat de organizațiile ilegale de partid din regiunile de rezidență. Agenților acestei subsecțiuni li se permitea să se infiltreze în partidele și mișcările politice etc. din țara în care operau. Ei, de asemenea, anchetau prizonierii și refugiații.
- 3) *Subsecțiunea militar-politică*, efectua activitatea de agitație și propagandă în rândurile armatelor inamice. În cadrul acestei subsecțiuni au fost organizate două departamente: *departamentul redacțional-editorial* pentru furnizarea manifestelor, proclamațiilor, broșurelor și gazetelor și *departamentul agitațional* pentru desfășurarea propagandei orale, prin contactul direct al agenților cu soldații armatelor inamice.
- 4) *Subsecțiunea de informații*, prelucra datele colectate de către celelalte subsecțiuni.

Cele patru subsecțiuni lucrau într-un mod absolut de-sine-stătător, interacționând între ele doar prin intermediul șefului¹⁸ și secretarului Zakordotului.

În funcție de arealul de acțiune, în cadrul Zakordotului au fost create 3 secții, anume:

1. Secția pentru lucrul în Crimeea. De notat că Crimeea s-a aflat până la 11 noiembrie 1920 sub controlul armatei albgardiste a generalului Vranghel;
2. Secția din Odesa, responsabilă inclusiv de activitatea din Basarabia și Bucovina;
3. Secția din Kiev, cu atribuții de lucru în Galiția și Volynia.

Secția din Odesa era condusă de către bolșevicul Abram Grinștein (conspirativ Abramov, Ștein)¹⁹, originar din Basarabia. Acesta din urmă era și

le îndeplini fiind considerat drept crimă de stat, realizată în favoarea dușmanilor Rusiei Sovietice, care atrăgea adupă sine pedepse conform legii. - Ibidem, pp.83-84.

¹⁷ Ibidem, pp.9-10.

¹⁸ De notat că acesta ere și membru al C.C. al P.C.(b) din Ucraina.

¹⁹ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p.81.

membru al Colegiului Zakordotului (alături de F. Markus, șeful Zakordotului pe lângă C.C. al P.C.(b)U. și D. Pavlov, șeful-adjunct), organ desemnat de către C.C. al P.C.(b) din Ucraina, la începutul lunii august 1920.²⁰ Potrivit aprecierilor lui F. Markus, activitatea secției din Odesa era cea mai bine organizată în sensul asigurării caracterului conspirativ, ceea ce nu se putea de spus despre secția din Kiev²¹.

De menționat că, în paralel la Odesa activa și Biroul Basarabean al C.C. al P.C.(b) din Ucraina. Acest organ a fost creat la începutul lunii aprilie 1920 prin dispoziția Biroului C.C. al P.C.(b) U., având misiunea să conducă activitatea ilegală de partid din Basarabia²². La începutul lunii iulie 1920 a fost stabilită componența *troicii* Biroului Basarabean, anume: Gr. Borisov (Starâi, Sedoi), L. Aleksandrov (Makov) și A. Grinștein (Abramov, Ștein). Funcțiile de bază ale biroului au fost fixate în tezele speciale privind chestiunea organizatorică, elaborate de către A. Grinștein. Potrivit acestor teze: „În scopul intensificării lucrului politic în Basarabia, C.C. al P.C.(b) U. organizează un birou din trei persoane. Biroul este o instituție pe lângă C.C. al P.C.(b) U., căruia i se subodonează totalmente și de la care primește directive politice de conducere...”. Biroul dispunea de un aparat tehnic minimal. Președintele avea în mâinile sale conducerea generală a activității. Un membru al biroului gestiona toată informația și era responsabil de colectarea ziarelor și altor materiale din străinătate, precum și de selectarea și prelucrarea informațiilor conținute în acestea. Cel de-al treilea membru administra activitatea editorială și cea de transportare a literaturii pentru organizațiile bolșevice din ilegalitate.²³ În vara anului 1920, activitatea Biroului Basarabean a fost subordonată de fapt Secției din Odesa a Zakordotului.

Secția din Odesa a Zakordotului dispunea de trei puncte de trecere a râului Nistru: la Cameneț-Podolsk, la Tiraspol și lângă Ovidiopol. Prin aceste puncte se efectua trecerea agenților, precum și a mijloacelor financiare, materialelor propagandistice și armamentului etc. Raportul Zakordotului pentru perioada 1 ianuarie - 24 aprilie 1921, semnat de F. Markus, ne relatează că prin punctele de trecere sus-menționate putea fi trecută o cantitate considerabilă de armament și muniții, precum și alte mijloace.²⁴

Zakordotul și activitatea de partid din Basarabia

În conformitate cu sarcinile care îi reveneau subsecțiunii partiinico-operative a Zakordotului, în atribuțiile secției din Odesa intrau:

²⁰ Ibidem, p.46.

²¹ Ibidem, pp.81-82.

²² *Коммунистическое подполье Бессарабии (1918-1940)*, Т. 1, Картя Молдовеняскэ, Кишинев, 1987, p. 207.

²³ Ibidem.

²⁴ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p. 82.

- recrutarea, instruirea și trimiterea în Basarabia și Bucovina a activiștilor de partid care aveau misiunea să organizeze și să conducă organizațiile comuniste ilegale;
- formularea și transmiterea sarcinilor și indicațiilor operative;
- asigurarea legăturii cu organizațiile ilegale de partid;
- trecerea peste Nistru a mijloacelor financiare și tehnice necesare activității de partid;
- tipărirea actelor false de identitate, de studii, de serviciu etc.;
- editarea materialelor propagandistice și asigurarea trecerii și transportării acestora etc.

Potrivit raportului de activitate a Zakordotului pentru perioada 1 ianuarie – 24 aprilie 1921²⁵, au fost trimiși de la Harkov în serviciul nemijlocit al secției din Odesa 12 bolșevici. De menționat că recrutarea lucrătorilor pentru activitatea de partid din Basarabia și Bucovina se efectua și la Odesa, Tiraspol etc., din rândurile prizonierilor de război și a refugiaților, prin intermediul comitetului gubernial de partid din Odesa. Cei recrutați erau însă insuficienți pentru organizarea unei activități de partid de amploare. În concluziile la raportul menționat, F. Markus, șeful Zakordotului pe lângă C.C. al P.C.(b)U., relevă următoarele: „În fața Zakordotului se deschid perspective noi de lucru, pentru care însă va fi nevoie de multe resurse. Pentru o activitate de succes este necesar: 1) să ni se dea lucrători buni și experimentați pentru Galiția, Prikarpatija, precum și pentru Basarabia, cunoscători ai locurilor, limbii, psihologiei populației, până atunci când aceste regiuni vor fi acoperite cu o rețea mare de organizații de partid ce vor forma partide puternice, care să poată conduce lupta finală...”²⁶. Din cele arătate de F. Markus se întrezăresc operațiunile de anvergură ale Zakordotului, care urmau să demareze peste puțin timp, în vederea creării unei „situații revoluționare” în Basarabia, Volynia și în alte provincii ale României și Poloniei, prin declanșarea acțiunilor teroriste și generarea mișcărilor de partizani, care să ducă în ultimă instanță la răscoale generale împotriva României și respectiv Poloniei.

În perioada de la sfârșitul lunii aprilie - sfârșitul lunii mai 1921, Secția din Odesa a Zakordotului s-a preocupat de restabilirea organizațiilor de partid din Iași și Chișinău. De asemenea, a fost efectuată „schimbarea activiștilor și restructurarea rețelei ilegale potrivit unui plan mai conspirativ”. Noul plan de conspirație presupunea deschiderea unor întreprinderi, firme și cabinete, care să acopere activitatea de bază a agenților comuniști implicați în activitatea ilegală de partid.²⁷

A fost continuată activitatea de partid în cele două raioane: Nord-Basarabean și Sud-Basarabean. De notat că, frecvențele descoperiri ale comitetelor ilegale comuniste de Siguranța Generală, care au avut loc în primăvara și vara anului 1920, au determinat o reorganizare a structurii organizației basarabene a P.C. (b) din

²⁵ Ibidem, pp.80-83.

²⁶ Ibidem, pp.82-83.

²⁷ Ibidem, pp.89-90.

Rusia, în scopul prevenirii prăbușirii acesteia. În luna octombrie 1920, în baza descentralizării acivității comuniste, în Basarabia au fost constituite două comitete raionale de partid: Nord–basarabean și Sud–basarabean. Aceste comitete își aveau centrele respectiv la Bălți și Bender și conduceau nemijlocit câte patru organizații județene de partid: cel din Nord – organizațiile comuniste din județele Bălți, Orhei, Soroca și Hotin, iar cel din Sud organizațiile din județele Bender, Cetatea Albă, Ismail și Cahul.²⁸

Potrivit raportului sus-menționat al Zakordotului, în raionul de nord lucrau trei organizații orășenești, 12 organizații-grupuri în târguri și peste 60 de organizații sătești. În raionul de sud, activau 3 organizații orășenești și mai mult de 50 de organizații sătești. Referitor la activitatea din raionul de nord, același raport relatează că organizațiile comuniste de acolo au aflat despre existența unei organizații mari de eseri, care avea puncte organizate în toată Basarabia și în care fuseseră infiltrați deja câțiva agenți comuniști.²⁹

Secția din Odesa a Zakordotului a editat o serie de materiale propagandistice, diferite proclamații, manifeste, broșuri, gazete etc. care erau redactate în limbile rusă și română (în grafie latină, dar mai ales în chirilică) și care se adresau cu predilecție muncitorilor și țăranilor basarabeni, precum și soldaților români. Agenții Zakordotului treceau materialele propagandistice peste Nistru și le transportau către organizațiile comuniste ilegale din Basarabia, Bucovina și Vechiul Regat. Doar în luna mai 1921 au fost tipărite la Odesa două manifeste, anume: manifestul „Scrisoare deschisă guvernului român”, în tiraj de 5000 ex., și manifestul „Zi de sărbătoare sau zi de doliu”, în tiraj de 5500 ex. În aceeași perioadă au fost tipărite 7500 ex. a numerelor curente ale ziarelor „Юный коммунар” (*Tânărul comunar*), „Бессарабский большевик” (*Bolșevicul basarabean*), „Bolșevicul basarabean” și „Бессарабский коммунист” (*Comunistul basarabean*). Toate exemplarele materialelor propagandistice menționate (18.000 ex.) au fost trecute în Basarabia.³⁰

În același timp, secția din Odesa a Zakordotului a încercat să reia tipărirea literaturii și materialelor propagandistice comuniste pe teritoriul României, susținând în acest sens procurarea, transportarea și instalarea unei tipografii la Iași, în casa conspirativă din strada Râpei nr. 2. Agenții Zakordotului nu au reușit însă să pună în funcțiune tipografia, deoarece peste puțin timp de la instalarea ei, la 26 martie 1921, Siguranța Generală a descoperit complotul comunist din strada Râpei. Cu această ocazie a fost arestat Pavel Tcacenko (Abricosov, Iașa), agent al Zakordotului și lider al mișcării subversive comuniste din Basarabia, care fusese

²⁸ A se vedea în acest sens: Ponomariov V., *Considerations regarding Communist Activity in Bessarabia between 1918 and 1921*, în „Danubius”, XXX, Galați, 2012, pp.344-345. La sfârșitul anului 1920, inclusiv din aceleași considerente, comitetul basarabean de partid și-a transferat locul de activitate de la Chișinău la Iași.

²⁹ „Закордон” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p.90.

³⁰ Ibidem, p.88.

desemnat responsabil de tipografia clandestină.³¹ Max Goldștein, un alt protagonist al complotului comunist din strada Râpei nr. 2, a reușit să scape și de această dată de urmărirea agenților de siguranță. La casa conspirativă au fost descoperite diferite materiale propagandistice comuniste, unele din ele în mai multe exemplare. Cea mai mare parte a acestor materiale au fost tipărite în Ucraina Sovietică, în special la Odesa. Menționăm în acest sens: nr. 8 al ziarului „Бессарабский коммунист” (*Comunistul basarabean*); broșura „Кто такие коммунисты?” (*Cine sunt comuniștii?*); manifestele în limba rusă: „Cine și pentru ce ne ocărăște?”, „Țărani basarabeni”; manifestele în limba română: „Către muncitori și muncitoare”, „Către muncitorii și țăranii din România”; broșura în limba română „Steagul Roș, (tipărită în grafie chirilică); poezia revoluționară „Balada Nistrului,, etc.³² Doar unele din materialele descoperite au fost tipărite la Iași de către Pavel Tcacenco, la un șapirograf portabil marca „Greif”, printre acestea un manifest în limba rusă adresat țăranilor din Basarabia.³³

Zakordotul și activitatea de luptă. Terorismul și mișcarea de partizani

Una din direcțiile de bază a activității subversive a secției din Odesa a Zakordotului a fost organizarea activității de luptă în Basarabia și Bucovina, care era concepută de către structurile de partid și sovietice de la Moscova și Harkov drept un mijloc indispensabil în vederea demoralizării și dezorganizării autorităților române în cele două provincii. Scopul activității de luptă a fost formulat în acești termeni în cadrul consfătuirii reprezentanților Zakordotului din Odesa și liderilor organizațiilor subversive comuniste din Basarabia, din 24 iulie 1921. Astfel, potrivit rezoluției consfătuirii repective, prin activitate de luptă trebuie să fie înțeleasă *activitatea teroristă împotriva agenților Siguranței, pe de o parte, și lupta de partizani îndreptată în mod deosebit împotriva autorităților de la sate și Jandarmeriei, pe de altă parte, care aveau drept sarcină de bază dezorganizarea aparatului statului român din Basarabia*. Activitatea de luptă se desfășura sub conducerea Zakordotului, în mod izolat de lucrul de partid, fiind declarată absolut necesară în contextul „terorii polițienești” din Basarabia.³⁴

De fapt, terorismul agenților bolșevici din Basarabia era îndreptat și împotriva moșierilor, preoților, funcționarilor din cadrul aparatului de stat. Acțiunile teroriste vizau și deteriorarea infrastructurii de comunicații și telecomunicații, aruncarea în aer a diferitor edificii, inclusiv de menire culturală, economică și administrativă.

³¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale din București (în continuare - ANIC), Inventar 2937, rola 1536, cadrele 15-18.

³² Ibidem, cadrele 12-13, 56-58.

³³ Ibidem, cadrul 16.

³⁴ Informația despre consfătuirea din 24 iulie 1921 este relatată într-o scrisoare semnată de către F. Markus, șeful Zakordotului pe lângă C.C. al P.C.(b) din Ucraina, în care se vorbește despre activitatea de luptă din Basarabia și Bucovina, datată cu 22 august 1921. – Ibidem, pp.134-136.

Zaharia Husărescu, șeful Subinspectoratului General de Siguranță al Basarabiei, considera că atentatele teroriste erau executate cu scopul „de a cauza statului pagube, a enerva masele populare și a le ațâța contra autorităților române”. Fiind faptul că, după atentate, autoritățile efectuau arestări, agenții comuniști „speculau panica produsă și contau mult pe excesul autorităților și nemulțumirile populației spre a arunca cu succes sămânța anarhiei”.³⁵ De asemenea, susținea Z. Husărescu, „actele teroriste se mai comiteau pentru a încuraja pe aderenți, a inspira neîncredere în capacitatea de pază și siguranță a autorităților noastre, a distruge ordinea în stat și a face imposibilă orice activitate în instituțiile publice în deosebi în fabrici”.³⁶

Numeroase documente de arhivă arată că, în anii 1920-1921, secția din Odesa a Zakordotului a desfășurat în Basarabia o activitate teroristă largă și a exportat în ținut mișcarea de partizani. La Odesa erau recrutați și instruiți numeroși agenți, care apoi erau trimiși în Basarabia cu misiunea specială de a organiza atentate și concomitent de a forma organizații teroriste din localnici.³⁷

În acest sens sunt relevante declarațiile agenților comuniști Moise Broitman (conspirativ Bulca) și Gheorghe Lazaridis (conspirativ Malcic), care au fost arestați în legătură cu acțiunea teroristă din Basarabia și drept urmare a descoperirii complotului comunist de la Iași.³⁸ Ambii agenți relatau despre existența la Odesa a unei școli speciale a Zakordotului pentru pregătirea elementelor teroriste, care era condusă de către Max Goldștein³⁹, autorul atentatului cu bombă din Sala Senatului României (8 decembrie 1920). Absolvenții școlii erau organizați în grupuri teroriste a câte trei membri, numite „troici”, care erau trimise în diferite localități din Basarabia unde acționau izolat unele de altele, arăta M. Broitman. Prima operație a grupurilor teroriste, după ce se stabileau într-o localitate, consta în culegerea de informații despre instituțiile publice mai importante, precum și privitor la funcționarii acestor instituții. După terminarea acestei operații și pregătirea terenului, se organizau atentate cu explozibile pentru aruncarea în aer a instituțiilor de stat și a diferitor puncte importante. Acțiunea teroristă în genere și atentatele aveau ca scop să cauzeze statului pagube și să irite populația contra Guvernului și autorităților și, în ultimă instanță, să ducă la o răscoală generală.⁴⁰

Gh. Lazaridis susținea că toate actele de teroare săvârșite în România au fost puse la cale de „serviciul terorist din Odesa”, condus de către A. Grinștein. El numea principalele acțiuni teroriste ale Zakordotului, anume: atentatele de la podurile de cale ferată (Căușeni și altele), atentatele de la depozitele militare, inclusiv cel de la Iași, precum și atentatul cu bombă din Sala Senatului. Max

³⁵ Husărescu Z., *Mișcarea subversivă în Basarabia*, Chișinău, 1925, p.124.

³⁶ Ibidem, p.130.

³⁷ Ibidem, pp.122-124.

³⁸ ANIC, inventar 2937. Procesele comuniștilor și organizațiilor revoluționare din România, rola 1535, cadrele 406-411.

³⁹ Ibidem, cadrele 407-408.

⁴⁰ Ibidem, cadrul 408.

Goldștein, autorul atentatului de la Senat, se afla la acel moment la Odesa și era unul din principalii organizatori ai acțiunii teroriste din România, arăta Gh. Lazaridis.⁴¹

La sfârșitul lunii noiembrie 1920, Subinspectoratul General de Siguranță al Basarabiei a descoperit o încercarea de atentat terorist la Teatrul Național din Chișinău. Agenții Siguranței au găsit sub scena teatrului un focos de proiectil de mare calibru, montat la două fire electrice. În urma investigațiilor efectuate s-a stabilit că organizatorii atentatului urmăreau să arunce în aer edificiul teatrului în timpul următorului spectacol.⁴² Nu e greu de întrezărit în acest caz asemănările cu atentatul cu bombă din Sala Senatului României.⁴³ Tot în luna noiembrie 1920, cu doar câteva zile înainte de încercarea de atentat de la Teatrul Național, s-a descoperit la Chișinău, în strada Miștilov Nr. 15, o casă conspirativă în care erau depozitate materiale explozibile.⁴⁴

Cele mai multe atentate au fost însă efectuate de către grupurile teroriste în anul 1921, mai ales în perioada mai-decembrie 1921, fiind determinate inclusiv de măsurile prompte ale Siguranței Generale în vederea descoperirii organizațiilor subversive comuniste din Basarabia și Vechiul Regat. Relevantă în acest sens este scrisoarea unui agent comunist cu nume conspirativ Leova, în care autorul pledează pentru utilizarea metodei teroriste: „Din cauza arestărilor urmate, partidul trece printr-o clipă grea. O prăbușire urmează după alta... . În timpul din urmă a fost o măturătură generală... S-a arestat tipografia și arme acum două zile. Au fost arestați câțiva colaboratori buni. **Și toate acestea se fac pentru că nu există teroare. Teroarea este necesară...** (subl. n.)”⁴⁵

Ținta predilectă a acțiunilor teroriste o constituiau Siguranța Generală, Jandarmeria și autoritățile militare din ținut⁴⁶.

Printre primele atentate teroriste organizate de către agenții Zakordotului în Basarabia a fost explozia de la clădirea Siguranței Generale din or. Chișinău, din 1 mai 1921. Despre atenatul respectiv relatează un raport al Zakordotului: „În noaptea de 1 mai, în preajma sărbătorii Paștelui, exact la ora 12:00, în Chișinău a fost efectuată o explozie la Siguranță, care a produs o agitație îngrozitoare. Se afla în acel moment cineva în clădirea Siguranței sau a murit cineva, nu se știe. Drept

⁴¹ Ibidem, cadrul 407.

⁴² Husărescu, *op.cit.*, p.121.

⁴³ Pentru atentatul cu bombă din Sala Senatului României din 8 decembrie 1920, a se vedea: Munteanu M., *Confesiunea unui terorist comunist*, în ziarul „Ziua”, nr. 4053, 6 octombrie 2007 - <http://bucuresti-strictsecret.blogspot.md/2007/11/confesiunea-unui-terorist-comunist.html>.

⁴⁴ ANIC, inventar 2937. Procesele comuniștilor și organizațiilor revoluționare din România, rola 1536, cadrul 262.

⁴⁵ ANIC, fond DGP, dosar 60/1920, f. 191 (Scrisoare semnată la sfârșitul lunii februarie 1921 de către un anume Leova, agent comunist din Basarabia).

⁴⁶ *Коммунистическое подполье Бессарабии (1918-1940)*, T. 1, 1987, p. 326; Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare - AOSPRM), fond 50, inventar 3, dosar 79, f. 23.

urmare au fost arestate 600 de persoane. Vinovații de explozie se rugau cu zel în biserică”⁴⁷.

Un grup terorist care activa în partea de sud a județului Tighina, a pus la cale să arunce în aer podul de cale ferată de la Bolgrad. Atentatul a fost fixat pentru data de 10/23 mai 1921, cu ocazia Zilei Regalității. Autoritățile însă au descoperit mina chiar în ziua în care trebuia să aibă loc explozia.⁴⁸

Cel mai răsunător atentat al Zakordotului organizat în Basarabia a fost atacul terorist din 29 noiembrie 1921 asupra Brigăzii de Siguranță Cetatea Albă, în urma căruia au căzut victime doi soldați și doi agenți ai Serviciului de Siguranță⁴⁹. Decizia privind efectuarea atentatului respectiv a fost luată de către Comitetul Central al Organizațiilor de Luptă din Basarabia. Potrivit procesului verbal al ședinței C.C. al O.L.B. din 20 noiembrie 1921, drept răspuns la „teroarea albă” desfășurată de către autoritățile române în raport „cu muncitorii și țărani din Basarabia”, comitetul a decis „să continue teroarea roșie necruțătoare împotriva agenților Siguranței, jandarmilor, autorităților militare și altora, până ce nu va înceta teroarea albă...”⁵⁰. În această ordine de idei, C.C. al O.L.B. a dat ordin organizației de luptă din Sudul Basarabiei să efectueze un atentat asupra Brigăzii de Siguranță din Cetatea Albă, utilizând în acest sens unul din grupurile de luptă pe care le avea în subordinea sa. Sarcina a revenit „grupului 4 al organizației de luptă din Basarabia de Sud”⁵¹, condus de un oarecare Pavel Gherodețkii, potrivit documentelor⁵². În urma arestării membrilor acestei organizații s-a stabilit că teroriștii proiectase și alte atentate precum aruncarea în aer a garnizoanei militare, a gării și a stației electrice din Cetatea Albă⁵³. De asemenea, se preconizase un atentat terorist asupra șefului postului de jandarmi din Șabo⁵⁴.

⁴⁷ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p.91.

⁴⁸ Ibidem, p.135.

⁴⁹ Husărescu, *op.cit.*, p.122.

⁵⁰ *Коммунистическое подполье Бессарабии (1918-1940)*, T. 1, 1987, p.326.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Державний архів Одеської області (Arhiva de Stat a Regiunii Odesa, în continuare - ASRO), fond 891, inventar 1, dosar 302, f. 1. Potrivit documentului la care facem referință, o notă informativă a Prefecturii Poliției Cetatea Albă din 20 ianuarie 1924, membrii grupului terorist condus de studentul P. Gherodețkii („președinte al grupurilor teroriste din toată Basarabia”) au fost arestați în anul 1921 și au fost înaintați spre judecată Curții Marțiale din Chișinău. Este vorba de Alexandr Soltis, Anton Abramovici, Constantin Bondarenko, Jenea Soltis și alții. Deși au fost condamnați de Curtea Marțială la 5 ani de închisoare, bolșevicii din acest grup au fost eliberați peste un an și patru luni, perioadă după care s-au întors la Cetatea Albă, unde au reînceput activitatea de propagandă bolșevică, se relevă în documentul citat. A se vedea și declarația din 1924 a lui Al. Soltis, secretarul organizației comuniste din Cetatea Albă - Ibidem, dosar 298, f.38.

⁵³ Husărescu, *op.cit.*, p.122.

⁵⁴ *Коммунистическое подполье Бессарабии (1918-1940)*, T.1, 1987, p.326.

În paralel cu atentatele teroriste organizate în special împotriva Siguranței Generale, Jandarmeriei și autorităților militare, agenții Zakordotului din Odesa au avut misiunea să provoace în Basarabia o largă mișcare de partizani, care să ducă în ultimă instanță la o răscoală generală împotriva României. În legătură cu aceasta, Z. Husărescu, șeful Subinspectoratului General de Siguranță din Basarabia, susținea: „După exercitarea terorii prin acte violente izolate, vine ultima etapă înainte de acțiunea generală, etapa bandelor care au ca scop extinderea terorii, distrugerea mijloacelor de comunicație, întreruperea legăturilor între unitățile de trupă, jefuirea populației etc. Acțiunea generală constă în invaziunea armatei roșii cu ajutorul detașamentelor revoluționare din interiorul provinciei.”⁵⁵

Informații importante despre rolul Zakordotului în organizarea și susținerea mișcării de partizani în Basarabia sunt relevate de raportul lui F. Markus pentru perioada sfârșitul lunii aprilie – sfârșitul lunii mai 1921.⁵⁶ Potrivit documentului, activitatea Zakordotului a fost axată în perioada respectivă pe primirea, încărcarea și transportarea spre Odesa a unei cantități mari de armament și muniții, necesare pentru „intensificarea activității de partizani peste hotare”. În scopul asigurării caracterului conspirativ, transmiterea, transportarea și primirea armamentului și munițiilor au fost efectuate prin intermediul și din numele V.U.C.K. pentru organele acestui serviciu. Astfel, au fost transportate de la Harkov la Odesa, pentru secția Zakordotului, două vagoane de armament și muniții și un vagon cu material explozibil. Raportul oferă o descifrare detaliată a încărcăturii celor trei vagoane: 29 de mitraliere „Lewis”, 50 mitraliere „Chauchat”, 256.500 de cartușe pentru mitralieră, 250 de puști militare, 270.000 de cartușe pentru puști, 310 de grenade franceze, 400 de bombe Novîțkii, 5 piese de schimb pentru mitraliere, dinamită cu capsulă – 15 puduri, piroxilină cu capsule – 20 puduri, toli cu capsule – 20 puduri, 100 de grenade cu piroxilină și 3 mașini pentru explozii.⁵⁷

Referindu-se la secția Zakordotului din Odesa, F. Markus arăta că aceasta își concentrase eforturile în direcția dezvoltării mișcării de partizani și trecerii peste hotare a agenților-partizani, armamentului și munițiilor.⁵⁸

În legătură cu activitatea de luptă din Basarabia, șeful Zakordotului aprecia în special acțiunea de partizani din județul Hotin. Teritoriul județului era împărțit în patru raioane, în cadrul cărora fuseseră organizate câte un grup teritorial de luptă. Acestea erau alcătuite din 10-15 partizani și dispuneau de câte un depozit pentru păstrarea armamentului și munițiilor. În afară de grupurile teritoriale, au fost create și două grupuri extrateritoriale de luptă. Acestea din urmă se deplasau în permanență, dădeau lovituri autorităților române în diferite locuri, după care treceau îndată în stânga Nistrului. În celelalte județe activitatea de luptă se caracteriza,

⁵⁵ Husărescu, *op.cit.*, p.130.

⁵⁶ „Закордом” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.86-91.

⁵⁷ Ibidem, p.87.

⁵⁸ Ibidem, p.88.

potrivit raportului, prin atentate teroriste mici împotriva reprezentanților autorităților și a moșierilor.⁵⁹

În scopul creării unui grup de luptă puternic pentru activitatea de partizani în Basarabia, secția din Odesa a Zakordotului a inițiat măsuri pentru formarea unui detașament special de călăreți, care urma să fie utilizat în atacurile partizanilor din partea dreaptă a Nistrului.⁶⁰

Activitatea detașamentelor de partizani era susținută de grupuri de luptă sovietice care treceau Nistrul pentru a ataca prin surprindere posturile de jandarmi, edificiile autorităților publice, conacurile moșierilor etc. O notă informativă a Zakordotului din 20 august relatează despre astfel de atacuri din partea unor grupuri de luptă din stânga Nistrului, în perioada iunie – sfârșitul lunii august 1921.⁶¹ Potrivit acesteia, în noaptea de 29 iunie 1921, un detașament de luptă a trecut în județul Hotin unde a dat mai multe lovituri autorităților române. Ajungând în pădurea de la Lencăuți, detașamentul s-a împărțit în două grupuri și a efectuat două atacuri concomitente, unul asupra administrației Jandarmeriei (în direcția de nord) și altul asupra cârmuirii plasei (în direcția de sud). În urma celor două atacuri au fost omorâți un jandarm și o persoană civilă, care se afla în clădirea cârmuirii plasei. De asemenea, a fost distrusă clădirea administrației Jandarmeriei.⁶²

În ziua de 11 iulie 1921, un grup de luptă bolșevic a încercat să arunce în aer podul căii ferate în raionul satului Larga din plasa Lipcani, tentativa a ieșut însă. Peste câteva zile același grup de luptă a aruncat în aer o porțiune din calea ferată din același raion, fiind întreruptă astfel circulația trenurilor pentru patru zile. De asemenea, teroriștii din cadrul acestu grup au deteriorat linia telefonică între stația Lipcani și localitățile din apropiere. În noaptea de 31 iulie, același grup terorist a trecut râul Nistru și a mers în satul Livineț unde a atacat un echipaj al Jandarmeriei.⁶³

În noaptea de 3 august 1921, un alt detașament a trecut hotarul în județul Hotin și a efectuat în ziua următoare un atac asupra clădirii școlii din satul Babino, unde se întruniseră în cadrul unei festivități un grup de ofițeri și oficiali locali.⁶⁴

În luna august 1921, grupurile de luptă bolșevice au efectuat în județul Hotin un șir de atacuri și atentate teroriste. O scrisoare din 22 august 1921 semnată de F. Markus, șeful Zakordotului, care relatează despre activitatea de luptă din Basarabia și Bucovina, menționează următoarele operațiuni: atacul din satul Șipoveț asupra preotului; atacul asupra poliției sătești din satul Pelin, soldat cu decesul starostei; asasinarea starostei din satul Nedoboevți și deteriorarea liniilor de telefon și de telegraf; atacul din satul Stăuceni asupra preotului, soldat cu moartea acestuia. De asemenea, a fost efectuat un atac asupra reședinței familiei moșierului Moșan

⁵⁹ Ibidem, p.90.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, pp.132-134.

⁶² Ibidem, p.132.

⁶³ Ibidem, p.132-133.

⁶⁴ Ibidem, p.133.

(cătunul de lângă Stănileşti). Moșan era acuzat de bolșevici de faptul că a participat la înăbușirea răscoalei de la Hotin din 1919, conducând detașamentele de represalii. În urma atacului au fost omorâți câțiva membri ai familiei lui Moșan.⁶⁵

Activitatea de partizani era desfășurată întens și în sudul Basarabiei. *Buletinul informativ al evenimentelor interne*, organul Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major, menționează mai multe acțiuni teroriste săvârșite de către grupurile de luptă bolșevice în județele Cetatea Albă, Ismail și Tighina, în a doua jumătate a anului 1921. Așa, după cum relatează nr. 4 al acestui buletin, în seara zilei de 3 august 1921 a fost făcut un atentat cu bombă pe segmentul Taraclia - Ceadâr-Lunga al căii ferate Reni-Basarabeasca, care, din fericire, n-a „produs nicio stricăciune” și nici n-a întrerupt circulația feroviară⁶⁶. Acest atentat a fost efectuat de către un grup bolșevic de luptă care opera în partea de centru a Basarabiei și care, din cauza arestării organizatorului acestei formațiuni subversive, s-a retras în județul Tighina.⁶⁷ De asemenea, „în ziua de 6-7 august a.c. între stația Alcalia și Cetatea Albă a fost ruptă linia pe o distanță de 80 metri...” iar podul de cale ferată de la Căinari, urma să fie aruncat în aer⁶⁸. Buletinul nr. 6, care reflectă situația din Basarabia în perioada 1 octombrie - 1 noiembrie 1921, comunică despre atentate noi: „În noaptea de 4-5 octombrie a.c. s-a semnalat un atentat neizbutit asupra unui tren de persoane, între stațiile Căușeni și Tighina... În noaptea de 24-25 octombrie de către necunoscuți s-a minat linia ferată între Căușeni și Tighina la km 730...”⁶⁹. Acesta din urmă a dus la explozia trenului militar 691 ce venea dinspre Căușeni⁷⁰.

Potrivit rapoartelor Zakordotului (mijlocul lunii septembrie - 19 octombrie 1921), în județul Tighina își desfășura activitatea un grup de luptă condus de către un oarecare Franțuz. Această formațiune teroristă a efectuat mai multe atentate printre care și cele relatate în Buletinul informativ al Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major, dar și atentatul cu bombă de lângă garnizoana din Tighina din ziua de 16 septembrie 1921. În același timp, în sudul Basarabiei opera detașamentul extrateritorial de luptă a lui Vrabie (nume conspirativ), care își avea baza în stânga Nistrului și făcea incursiuni de hărțuire a autorităților române în special în localitățile din județele Cetatea Albă și Tighina.⁷¹

Activitatea Zakordotului în direcția intensificării mișcării de partizani și a acțiunii teroriste din Basarabia, atestată documentar din luna mai 1921, precum și informațiile pe care le oferă Z. Husărescu în lucrarea „*Mișcarea subversivă în*

⁶⁵ Ibidem, p.135.

⁶⁶ ANIC, fond DGP, dosar 3/1920, f.133.

⁶⁷ „*Zakordot*” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.133-134.

⁶⁸ ANIC, fond DGP, dosar 3/1920, f.133.

⁶⁹ Ibidem, f.139.

⁷⁰ Ibidem, f.139.

⁷¹ „*Zakordot*” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.159-162. În aceeași rapoarte sunt menționate detașamentele de luptă conduse de agenții bolșevici Butaskov și Ilinițkii, care, probabil, activau în centrul Basarabiei.

Basarabia” (Chișinău, 1925), ne permite să susținem că, în perioada mai-iulie 1921, serviciile speciale sovietice au pregătit terenul pentru declanșarea unei răscoale generale în Basarabia. După cum am arătat deja mai sus, șeful Subinspectoratului General de Siguranță din Basarabia susținea că activitatea *bandelor* de partizani constituia ultima etapă înainte de declanșarea acțiunii generale sovietice în Basarabia – *invazia armatei roșii, facilitată de acțiunea detașamentelor revoluționare din interiorul provinciei*. Potrivit lui Z. Husărescu, în luna iulie 1921, Zakordotul a demarat acțiunile de pregătire a unei răscoale generale antiromânești în Basarabia. În acest sens, Secția din Odesa a Zakordotului a trimis în Basarabia agenți experimentați care aveau sarcina specială de a forma detașamente de luptă (de infanterie și cavalerie) în care să fie recrutați localnici. Toate detașamentele, după ce erau formate, erau puse în subordinea Comandamentului grupurilor de insurgenți, condus de un oarecare ataman Lesnoi, originar din Bălți. Operațiunile militare urmau să înceapă cu un atac asupra orașului Chișinău, care, potrivit planului Zakordotului, trebuia să fie susținut de o ofensivă a Armatei Roșii în dreapta Nistrului. În ziua fixată pentru declanșarea răscoalei, un curier bolșevic, trimis din Basarabia, raporta Zakordotului că sarcinile ce li s-au dat comuniștilor din provincie, nu puteau fi executate din cauză de „insuficiență de personal, arestărilor efectuate de Siguranță și a situației politice nefavorabile”.⁷² Aceste motive însă n-au fost convingătoare pentru secția Zakordotului din Odesa, care a impus continuarea acțiunilor de pregătire a răscoalei populației din Basarabia. În acest sens a fost implicat și comitetul de partid din Chișinău care trebuia să ia legătura cu toate organizațiile comuniste din județele Basarabiei și să fixeze data răscoalei generale. A fost format Comitetul Central al Organizațiilor de Luptă din Basarabia (*birou al grupurilor de insurgenți – după Z. Husărescu*), pus sub conducerea unui experimentat agent bolșevic.⁷³ În ajunul răscoalei,⁷⁴ Siguranța Generală a descoperit organizațiile bolșevice din Chișinău și Tighina, ceea ce a dus la prăbușirea rapidă, în lanț, a organizațiilor ilegale comuniste din întreaga Basarabie și chiar din unele regiuni ale Vechiului Regat. În același timp, prăbușirea organizațiilor bolșevice a dus la deconspirarea planului Zakordotului privind pregătirea unei răscoale antiromânești în Basarabia.

De notat că planurile subversive din 1921 ale Zakordotului nu vizau doar România, dar și Polonia. Potrivit documentelor din arhivele poloneze, în primul rând a celor din Arhiva Ministerului pentru Afaceri Externe a Poloniei, la începutul lunii iunie 1921, secția din Kiev a Zakordotului a demarat acțiunile pentru pregătirea unei răscoale în Polonia, care urma să fie declanșată până la 1 august 1921 în Volynia.

⁷² Husărescu, *op.cit.*, p.124.

⁷³ Ibidem, p.125.

⁷⁴ Data răscoalei a fost fixată probabil pentru începutul lunii august 1921. Datarea este aproximativă, fiind făcută potrivit informațiilor oferite de diferite materiale și documente: Husărescu, *op.cit.*, p.125; „*Закордон*” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.133-134; ANIC, fond DGP, dosar 3/1920, f.133 (Buletinul informativ al evenimentelor interne, nr.4).

Defensiva, departamentul de securitate din cadrul serviciilor de inteligență ale Poloniei, a deconspirat planul secției din Kiev grație denunțului făcut de către un agent al Zakordotului pe nume Kazimej Bitovt (conspirativ Kotovici), la 22 iulie 1921. Drept urmare au fost arestați aproape toți agenții Zakordotului care operau în Volynia.⁷⁵ La 25 august 1921, Ministrul Afacerilor Externe al Poloniei, G. Skirmunt, a înaintat o notă de protest lui Cr. Rakovski, Comisarul pentru Afaceri Externe al Ucrainei Sovietice, în care era deconspirată activitatea subversivă a Zakordotului pe teritoriul Poloniei.⁷⁶

Zakordotul și spionajul sovietic în Basarabia

Potrivit documentelor de arhivă, subsecțiunea de agentură și recunoaștere a Zakordotului a reușit să organizeze până la 7 iulie 1920 rezidenturi la București, Iași și Cernăuți. De asemenea a fost instituită rezidentura de spionaj în Basarabia, pentru aceasta fiind organizat de către Zakordot punctul de transmisiune de la Tiraspol. În raportul privind activitatea Zakordotului în perioada 15 iunie - 7 iulie 1920 se vorbește despre selectarea reușită a unor agenți-rezidenți eficienți și reponsabili pentru lucrul în România și Polonia (*în document Poznan – n.n.*). Toți agenții care au fost trimiși în România și Polonia aveau mai multe rude în regiunile în care urmau să lucrez, ceea ce le permitea să trăiască în condiții de legalitate, fără să atragă atenție din partea autorităților.⁷⁷

Este ilustrativ în acest sens cazul agentului-rezident Isai C. Parfeliuk (conspirativ Semionov), originar din Basarabia (s. Chițcani, jud. Tighina), fost colonel în armata țaristă. Acesta a trecut Nistrul și s-a stabilit cu traiul la Chițcani, satul lui de baștină, încă în anul 1919, fiind în serviciul Razvedot-ului Armatei a 14-a. De aici, agentul sovietic Isai C. Parfeliuk conducea rețeaua de spionaj militar sovietic din toată Basarabia, fiind în legătură directă cu punctul de transmisiune din Tiraspol al Zakordotului. În decembrie 1921 el a fost deconspirat, arestat și înaintat sub judecata Curții Marțiale din Chișinău, care l-a condamnat la 20 de ani de muncă silnică, în contumacie.⁷⁸

La ordinele și indicațiile serviciilor de spionaj și contraspijonaj sovietice, agenții comuniști culegeau informații cu caracter militar, politic și economic. De pildă, la 5 august 1920, Biroul de Informații și Contrainformații al Armatei a 14-a sovietice îi ordona unui agent bolșevic din Basarabia, numit Boris, să obțină

⁷⁵ Гісем, О., „Закордот” у системі дипломатичних відносин між Польщею та УСРР (1921–1923 рр.), în „Україна дипломатична”, Випуск VIII, Київ, 2007, pp.146-161. De asemenea, a se vedea pentru aceasta: „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.96-103; 105-107; 108-112; 121-129; 137-139; 152-153 etc.

⁷⁶ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.137-139.

⁷⁷ Ibidem, p.41.

⁷⁸ Бондаренко А., Судьба „красного резидента”, în „Красная звезда” - http://old.redstar.ru/2001/02/07_02/hist41.html (accesat la 3 mai 2017).

informații cu privire la contingentele, efectivul exact, dislocarea, organizarea și cantitatea munițiilor și armamentului armatei române, fabricile de armament din România etc.⁷⁹ Într-un alt ordin, i se cerea aceluiași agent să ofere informații despre „scopurile și aspectele politice ale tuturor partidelor politice” și să trimită înregistrările stenografice ale ultimelor ședințe ale Parlamentului.⁸⁰

În luna octombrie 1920, Subinspectoratul de Siguranță Generală din Basarabia a deconspirat o rețea de rezidenți aflați în serviciul Zakordotului și Biroului de Informații și Contrainformații al armatei a 14-a sovietice, care operau în special în partea de Sud a Basarabiei. Drept urmare au fost arestați peste 20 de persoane: patru rezidenți regionali principali (4 rezidenți), agenți la nivel de regiuni mai mici, agenți locali, informatori, agenți mobili, curieri, responsabili de casele conspirative etc. Siguranță Generală a stabilit că România, inclusiv Basarabia, a fost împărțită de către serviciile sovietice de spionaj în regiuni întărite după un rezident, care era responsabil de organizarea rețelei de spionaj în regiunea sa. Rezidenții regionali erau principalii executori ai Zakordotului sau ai altui serviciu sovietic de spionaj. Ei aveau libertate deplină în crearea rețelei de agenți-spioni și informatori, recrutarea acestora etc., dispunând în acest sens de sume enorme de bani. Rezidenții acționau în mod izolat de organizațiile comuniste locale și nu luau parte nici într-un fel la activitatea ilegală de partid. Doar în cazurile extrem de complicate de activitate ei puteau să apeleze la serviciile activiștilor ilegaliști și să utilizeze casele conspirative ale organizațiilor comuniste din regiunea lor.⁸¹ Într-o regiune puteau să se afle mai mulți rezidenți, trimiși de diferite servicii de informații și contrainformații, care acționau fără să știe unii de alții, având legătură doar cu oficiile lor.⁸²

În urma investigațiilor operative efectuate de Siguranța Generală s-a stabilit că în Basarabia era un rezident-conducător al rețelei de spionaj care supraveghea toate rezidențele din această provincie, precum și celea din direcția Constanța. Acesta era Simion Tzentner, cu numele conspirativ Arnold.⁸³ El comunica direct cu Secția din Odesa a Zakordotului și avea legătura cu rezidența sovietică de la Constantinopol. În afară de rezidentul-conducător, în România erau trimiși direct de către Secția centrală a Zakordotului (Harkov) agenți-controlori, care aveau misiunea de a verifica activitatea rezidenților, dispunând în acest sens de puteri discreționare. Siguranța Generală a descoperit până la mijlocul lunii noiembrie 1921 doi astfel de agenți-controlori: Blonin (mai curând nume conspirativ) și Bolșacov. Dintre rezidenții regionali de spionaj au fost descoperiți: Nicolai Ianovski (regiunea Cetatea Albă), David Caușanski, conspirativ Avram Ghitelsohn (responsabil pentru regiunea

⁷⁹ ANIC, fond DGP, dosar 60/1920, f.251.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, f.66, 66 v.

⁸² Ibidem, f.92.

⁸³ Ibidem, f.103-104.

Ismail și Cahul⁸⁴), Haim Gherovici, conspirativ Fiumkin (regiunea Chișinău), Nicolai Zaplesnâi, conspirativ Dedov (regiunea Galați-Brăila), Mekis zis și Ionovan (regiunea Constanța).⁸⁵

Au mai fost arestați în legătură cu descoperirea rezidenților sus-menționați: Clara Zilberman, agent al secției de Sud a Cominternului (Odesa), Victor Zviaghintov, bolșevic din Cetatea Albă, Vladimir Tzaisis, curier, Mendel Faingold, curier, Lev Caceanovski (Naum), activist de partid condamnat anterior la moarte în contumacie, Nihim Kilimnik, curier, Burăh Șehtman, depozitar de manifeste și corespondență secretă, Zelman Kingberg, organizator de sindicate muncitorești ilegale, Meer Vasilkovski, curier, Haim Mordkovski, activist de partid, Piotr Cosanov (Cuzinco, originar din Cahul) etc.⁸⁶

Potrivit documentelor Siguranței Generale, agenții Zakordotului erau instruiți în cadrul școlii de spionaj de la Odesa, care era condusă de un oarecare Iujnâi, colaborator al CK-ului din Odesa. Timp de două luni, viitorii rezidenți și agenți informatori urmau un program de instruire care conținea printre altele ordinea de bătaie și organizarea armatei române, modul de conspirație și organizarea serviciului de spionaj etc. În general, agenții de spionaj ai Zakordotului aveau o pregătire excelentă, fapt arătat în rapoartele semnate de către Z. Husărescu, șeful Subinspectoratului General de Siguranță din Basarabia.⁸⁷ Așa, referindu-se la descoperirea din noiembrie 1920 a casei conspirative din strada Mișitilov nr. 15, or. Chișinău, unde pe lângă materialele explozibile au fost găsite și acte ale agenților bolșevici, Z. Husărescu relatează despre un raport de spionaj întocmit de către un oarecare Boris Roitman, agent al Zakordotului. Șeful Siguranței din Basarabia aprecia raportul respectiv astfel: „...o admirabilă și judicioasă dare de seamă a partidelor politice din România. Observațiunile din raport precum și stilul presupunea o solidă cugetare, o inteligență vie și o perfectă cunoaștere a împrejurărilor.”⁸⁸

⁸⁴ David Caușanski (Avram Ghitelsohn) a reușit să instaleze un regiunea Ismail și Cahul doi rezidenți, anume: pe Avram Peltzmeer (Anatolie) pentru regiunea Chilia Veche-Ismail-Reni și Moise Karl, pentru regiunea Bolgrad-Cahul. – Ibidem, f.66-66v; f.104.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, f.84-86; f.237.

⁸⁷ De exemplu, în raportul din 16 noiembrie 1920 adresat Directorului Poliției și Siguranței Generale, Z. Husărescu, relatând despre reușitele Siguranței din Basarabia din luna octombrie același an, menționa că acestea au fost realizate în pofida contrastului pregnant între „insuficiența de pregătire și întreținere a personalului” Siguranței Generale, pe de o parte, și „admirabila pregătire și întreținere a agenților comuniști”, pe de altă parte. – Ibidem, f.84.

⁸⁸ ANIC, inventar 2937. Procesele comuniștilor și organizațiilor revoluționare din România., rola 1535, cadrele 39-45 (Copie după Raportul nr. 200 din 5 ianuarie 1921 al Subinspectoratului General de Siguranță al Basarabiei, semnat de către Z. Husărescu).

Lichidarea Zakordotului și transmiterea atribuțiilor către S.R.I. a C.E. al Cominternului și serviciile speciale sovietice

La 31 octombrie 1921, în urma deconspirării activității secției din Kiev a Zakordotului în Volynia de către serviciile speciale poloneze, C.C. al P.C.(b) din Ucraina a examinat chestiunea cu privire la noua schemă organizatorică a lucrului din străinătate și a hotărât să lichideze secțiile de la Harkov și Kiev ale Zakordotului. În același timp, s-a hotărât ca secția din Odesa să-și continue activitatea de conducere a lucrului de partid din străinătate, în sectorul de care era responsabilă, precum și cea de informații și contrainformații. Din motive de conspirație, secția odesită era trecută în componența V.U.C.K.-ului, fiind redenumită în „Secția Secretă a V.U.C.K.”. Se stabilia ca lucrul de partid al „Secției Secrete” să fie asigurat financiar de C.C. al P.C.(b) U., iar cheltuielile necesare pentru activitatea de informații să fie acoperite de către V.U.C.K. Conducerea secției era încredințată unui membru al C.C. al partidului, pe lângă care urma să fie instituită funcția de Secretar pentru afaceri străine.⁸⁹ Însă, după cum se observă din alte documente ale C.C. al P.C.(b) U., hotărârea din 31 octombrie 1921 privind reorganizarea Secției din Odesa a Zakordotului nu a fost una definitivă.

La 11 noiembrie 1921, C.C. al P.C.(b) U. a hotărât ca atribuțiile Secției din Odesa pentru conducerea activității de partid din cele două provincii românești să fie transferate formal Biroului Partidului Comunist al Basarabiei și Bucovinei. Noua structură era concepută ca o organizație de peste hotare aflată în subordinea C.C. al P.C. (b) din Ucraina.⁹⁰

La sfârșitul anului 1921, Biroul basarabeano-bucovinean a primit indicații din partea C.C. al P.C.(b) din Ucraina să înceteze efectuarea atentatelor teroriste⁹¹. În același timp, consfătuirea specială a membrilor C.C. al P.C.(b) U. din 30 decembrie 1921, audiind raportul lui A. Grinștein și F. Markus privind metodele de lucru ale Secției din Odesa a Zakordotului, a hotărât ca activitatea de partizani din Basarabia și Bucovina, impusă din afară, să fie încetată, iar cea pornită din interior, să fie susținută și dezvoltată. Prin aceeași hotărâre s-a stabilit ca „centrul de gravitație a lucrului de partid să fie transferat în România Veche”, de unde să se acționeze asupra situației din Basarabia și Bucovina prin intermediul materialelor și literaturii propagandistice. Consfătuirea a examinat și chestiunea privind noua schemă de organizare a Zakordotului, în legătură cu lichidarea Secției Centrale din Harkov. S-a hotărât ca problema respectivă să fie transmisă spre soluționare Secretariatului C.C. al P.C.(b)U., care să conlucreze în acest sens cu tovarășii A. Grinștein și F. Markus. De asemenea, consfătuirea a decis în mod definitiv cu privire la lichidarea Secției din Kiev a Zakordotului.⁹²

⁸⁹ „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p.165.

⁹⁰ *Коммунистическое подполье Бессарабии (1918-1940)*, Т. 1, 1987, pp.324-325.

⁹¹ AOSPRM, fond 50, inventar 4, dosar 6, f.2.

⁹² „Закордот” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, p.164.

De menționat că hotărârea conducerii de partid din Ucraina privind încetarea acțiunii teroriste, precum și renunțarea la exportul mișcării de partizani a fost determinată într-o anumită măsură și de protestele din partea C.C. al P.C. Bulgar față de activitatea subversivă a agenților Zakordotului pe teritoriul Bulgariei. Vasil Kolarov, D. Popov și alți comuniști bulgari și-au manifestat nemulțumirea față de acțiunile lui M. Goldștein și colegii acestuia⁹³, trimiși în vara anului 1921 de către Zakordot în Bulgaria. Liderii comuniștilor bulgari considerau activitatea Zakordotului păgubitoare pentru P.C.B. și au cerut încetarea imediată a activității agenților acestui serviciu pe teritoriul Bulgariei.⁹⁴

La 6 februarie 1922, în cadrul consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste din cadrul Federației Comuniste Balcanice⁹⁵ a fost examinată problema lichidării Biroului Partidului Comunist al Basarabiei și Bucovinei și s-a hotărât transmiterea „aparaturii de legătură” a fostei structuri către Secția de Relații Internaționale (O.M.S. - *Otdel Mezhdunarodnoy Svyazi*)⁹⁶ a C.E. al Cominternului. Aceasta din urmă trebuia „să examineze aparatul de legătură, să facă schimbările și reducerile necesare în cadrul acestuia și să conducă în continuare toate legăturile cu România (*cu organizațiile subversive comuniste din România – n.n.*)”⁹⁷.

Astfel, a fost lichidată Secția din Odesa a Zakordotului. De fapt, unele atribuții precum și aparatul subversiv și de spionaj al Zakordotului au fost transferate S.R.I.-ului din cadrul C.E. al Internaționalei Comuniste, precum și V.U.C.K.-ului și G.P.U.-ului (*Gosudarstvennoe Politiceskoie Upravlenie pri NKVD*).

⁹³ În vara anului 1921, Secția din Odesa a Zakordotului l-a trimis de două ori pe anarhistul român M. Goldștein în Bulgaria, înzestrându-l cu materiale explozibile și pietre prețioase care valorau peste 2.000.000 de leve bulgărești. M. Goldștein a fost însoțit de alți trei agenți ai Zakordotului: prima data de Chirițescu și Hagiu și a doua oară de Maria Simioiu. A se vedea pentru aceasta: Шпаковски Л., *op.cit.*, pp.100-102 - http://historypages.kpi.ua/article/view/105459/pdf_8 ; „Закордом” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.166-167, doc. nr. 128 (Scrisoarea lui D. Popov, membru al C.E. al Cominternului și reprezentant al C.C. al P.C.B., adresată C.C. al P.C.(b)U. cu privire la activitatea colaboratorilor Zakordotului în Bulgaria).

⁹⁴ „Закордом” в системі спецслужб радянської України: Збірник документів, 2000, pp.166-167.

⁹⁵ AOSPRM, fond 50, inventar 4, dosar 6, f.1-2. Potrivit procesului verbal, la consfătuirea din 6 februarie 1922 au participat: G. Safarov, V. Kolarov (membru al C.E. al Internaționalei Comuniste), D. Popov (reprezentantul partidului comunist din Bulgaria), S. Marcovich (din partea partidului comunist din Iugoslavia), P. Vompe și A. Grinștein. De menționat că la consfătuire nu au participat reprezentanți ai Partidului Comunist din România.

⁹⁶ S.R.I. a C.E. al Internaționalei Comuniste coordona activitățile subversive și conspirative ale agenților comuniști în străinătate, fiind concepută ca un element de bază pentru exportul revoluției bolșevice.

⁹⁷ AOSPRM, fond 50, inventar 4, dosar 6, f.1.